

РЕДАКЦІЙНА СТАТТЯ

О. Куценко, д-р соціол. наук, проф., головний редактор
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

**ЯК ПОСИЛИТИ НАУКОВУ ЯКІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПРАКТИЧНУ ЗНАЧИМІСТЬ СОЦІОЛОГІЇ?
ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ**

Цим випуском Вісника ми відкриваємо дискусію щодо наукового статусу соціології і перспектив соціологічного пізнання суспільства, яке зазнало інтенсивної інтервенції з боку інтелектуальних продуктів людської діяльності та в якому суттєво посилились складність та невизначеність соціальних явищ і процесів. Зростання рухливості суспільств, комунікацій, мобільності, нерівності, соціальних проблем і протестів не тільки в локальному, але й глобальному вимірах посилюють переконання філософів і соціологів у необоротності процесів спостереження і продукування соціального знання, актуалізують потребу пізнання та прогнозування розвитку суспільств засобами "оновленої раціональності" [*Раціональність науки* ми розуміємо як конвенції щодо способів пізнання і соціальної ролі науки, які набувають легітимациї в суспільстві та серед науковців в конкретно-історичних умовах розвитку суспільств і процесу пізнання. Обґрунтування такого тлумачення раціональності див.: *Мамардашвили М. К.* Классический и неклассический идеалы рациональности. – Тбилиси: Мецниереба, 1984; *Степин В. С.* Становление идеалов и норм постнеклассической науки // Проблемы методологии постнеклассической науки. М., 1992; *Федотова В. Г.* Рациональность как предпосылка и содержание модернизации общества // Исторические типы рациональности / Отв. ред. В. А. Лекторский. – Т. 1. – М., 1995. – С. 216–237; Н. М. Смирнова Исторические типы рациональности в социальном познании // Исторические типы рациональности / Отв. ред. В. А. Лекторский. – Т. 1. – М., 1995. – С. 193–215; *Genov N.* Breakthroughs, Fashions and Continuity in Developing Sociological Knowledge // *Advances in Sociological Knowledge over half a century* / Nikolai Genov (Ed.). – Paris-ISSC, 2004 (2002). – P. 1–24; *Albrow M.* The Global Shift and Its Consequences for Sociology // *Advances in Sociological Knowledge over half a century* / Nikolai Genov (Ed.). – Paris-ISSC, 2004 (2002). – P. 25–45.] соціальної науки. Оновлення в тлумаченні раціональності соціального пізнання відбувається навколо як предметного поля соціології (і ширше – соціальних та гуманітарних наук), так і її інструментально-пізнавальних стратегій. Що означає бути людиною в сучасному світі? Які механізми соціальної згуртованості та форми спільного життя продукуються новими технологічними і гуманітарними умовами сучасності? Який може бути внесок соціології в пошук відповідей на поставлені питання? Оновлення предметного поля соціології означає і необхідність переосмислення соціокультурних та інструментально-пізнавальних складових науки, зв'язку між раціональним та ірраціональним, розуміння ролі віри, свободи і соціальної відповідальності науковця.

Обговорення сучасного процесу і результатів оновлення раціональності соціології, її предметної, теоретичної, інструментально-методологічної і соціально-практичної складових точиться останні 10-15 років, бодай, на усіх "великих" форумах світової соціологічної спільноти: на конгресах міжнародної, європейської, американської та інших регіональних соціологічних асоціацій, на сторінках провідних фахових журналів. Альтернативні варіанти оновленої раціональності соціології дістають певної інституціоналізації за результатами чергових виборів президентів Міжнародної соціологічної асоціації (ISA) та затвердження пріоритетів у розвитку світової соціології. Особливо гостра дискусія щодо питання – що таке "хороша соціологія"? – розгорнулася між президентами ISA П. Штомпкою та М. Буравим, а також їх послідовниками і критиками на сторінках журналу "Contemporary Sociology" [*Contemporary Sociology*, July 2011, pp. 388-404] і бюлетеню ISA "Global Dialogue" [<http://www.isa-sociology.org/global-dialogue/2011/>]. Мова йде про вибір між посиленням професійної майстерності, стандартів соціологічного дослідження та "хорошої теорії" з одного боку, і підтримкою розвитку "місцевих соціологій", соціологій "не привілейованих спільнот" з їх специфічними уявленнями про наукові стандарти як альтернативи "західно-соціологічному імперіалізму" з іншого боку. Відповіді на поставлені питання про перспективи оновлення раціональності науки і статус соціології обумовлюють її подальший розвиток не тільки у світі, але і в Україні, спрямовують розвиток як наукових досліджень, так і викладання соціології в системі університетської освіти.

Випуск відкривається публікацією українською мовою концептуальних тез, представлених *Петром Штомпкою* (Ягелонський університет у Кракові, Польща) в листопадовому випуску бюлетеня ISA "Social Dialogue" у 2011 р., щодо статусу соціології у світі, в якому поглиблюються нерівності не тільки між соціальними групами, країнами та регіонами, але й між спільнотами науковців, що працюють у різних регіонах світу. Формулюючи концептуальне бачення сучасного статусу і перспектив соціології, П. Штомпка виголошує свою позицію як *Досконалість важливіша за рівноправність*. Незважаючи на те, що доступ до цієї великої за обсягом, але дуже важливої статті є вільним на сайті ISA, редакція Вісника вирішила запропонувати читачам переклад українською мовою, на що отримала дозвіл від автора тез та М. Буравого як головного редактора бюлетеню. Ці тези (як і дискусія між президентами ISA, розпоча-

та в минулому липні) вже викликали бурхливу реакцію у світовій соціологічній спільноті, і ми очікуємо на рефлексію з боку соціологів України.

Наукову дискусію стосовно статусу та ролі соціології в сучасному процесі пізнання продовжує стаття *Марини Соболевської* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), в якій авторка пропонує поглибити уявлення про статус сучасної соціології як гуманітарної дисципліни, спираючись на еволюцію та кумулятивність розвитку епістем в соціологічному пізнанні. Цікавим, але й дискусійним, є обґрунтування висновку про посилення в сучасній соціології її багатовимірної епістемологічної конфігурації, яка комбінує, на думку авторки, орієнтації на математичне знання, емпіричні дані, історичний та антропологічний підходи. Місце соціології як гуманітарної науки М. Соболевська знаходить в процесах пізнання на перетині взаємодії між суб'єктом пізнання та "трикутником" математики, філософії й емпіричного знання. Іманентна присутність суб'єкту соціального пізнання в його результатах визначає статус соціології як гуманітарної дисципліни. Такий висновок знову повертає нас до сучасної дискусії стосовно проектів подальшого розвитку соціології, бо залишає відкритим поставлені вище фундаментальні питання про можливість "національних соціологій" та універсальність висновків, теорій і методів "хорошої соціології".

Низка наступних статей мозаїчно окреслює важливі проблемні поля спеціальних соціологічних теорій. *Леонід Ніколаєнко* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) всебічно обґрунтовує зсув наукової уваги від пізнавальних можливостей соціолінгвістики до соціології мови. Магістральний напрямок розвитку останньої, на думку автора, полягає у розкритті зв'язку між соціальною структурою і структурними властивостями мови, впливу мови на структурування соціальних відносин, в тому числі владних, і навпаки. Стаття *Оксани Даниленко* (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна) продовжує проблематику теоретичного обґрунтування та методології дослідження зв'язку соціальної структури, конфлікту і мови. Шлях теоретичного синтезу ціннісно-ресурсної та комунікативно-автопойетичної інтерпретації конфлікту приводить авторку до формулювання принципів дослідження соціальних конфліктів та їх функцій через вивчення "мови конфлікту" як механізму соціального конструювання реальності. Стаття цікава не тільки теоретичними знахідками, але й методологічною спрямованістю на удосконалення інструментів емпіричного соціологічного пізнання.

Ознакою "хорошого тону" в сучасному соціально-політичному дискурсі стало звернення до соціологічного за сутністю поняття соціального включення як своєрідного способу легітимації політичних зусиль з регулювання соціальних проблем. Проте, в широкому застосуванні цього поняття, в тому числі і в соціологічних публікаціях, часто густо виявляється його семантична спустоше-

ність. *Юрій Савельєв* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) вводить читача у річище сучасних теоретичних інтерпретацій та застосування концептів соціального включення і виключення, пропонує критичний аналіз еволюції відповідних концепцій та переконливо відокремлює політичну складову наукового дискурсу соціального включення. Такий підхід розширює горизонти соціологічної концептуалізації важливих проявів соціальних відносин, які утворюються в модерних суспільствах між індивідуальними, груповими акторами, суспільством та державою.

Статті *Наталії Бутковської* (Житомирський державний університет ім. І. Франка) та *Віктора Сусака* (Львівський національний університет ім. І. Франка) знову привертають увагу до одвічної наукової потреби вдосконалення теоретичного розуміння сутнісних структурних рис суспільства, як-то етнічність та регіоналізм. Н. Бутковська звертає увагу читачів на множинність інтерпретації поняття етнічності, значущість розуміння етнічності і як культурної якості групи, і як характеристики міжгрупових взаємодій. В. Сусак окреслює програму соціологічної концептуалізації та наукового дослідження проявів регіоналізму в сучасному українському суспільстві, до яких ритуально звертаються політики і емпірично-орієнтовані дослідники, залишаючи не визначеними зміст концепту регіоналізації, пов'язаного з ним пізнавального соціологічного підходу, а також вплив фактору регіональної приналежності на соціальну поведінку.

Остання частина Вісника об'єднує низку статей, в яких презентуються результати досліджень конкретних соціальних явищ і процесів. Ця частина відкривається статтею *Віктора Жукова* (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), який привертає увагу до вивчення трудових відносин – тематичного поля, яке пов'язано з базовими проявами суспільного життя і яке несправедливо опинилось на периферії наукових інтересів в сучасній українській соціології. Автор обґрунтовує важливий висновок про інституціоналізацію в українському суспільстві перетворених форм ринкових трудових відносин, виявляє інволюційні тенденції в переході від форм "соціального партнерства" до "соціального діалогу" між роботодавцями, державою та організаціями найманих працівників; останні форми, як аргументує автор, стали засобом легітимації результатів первинної фази нагромадження капіталу в постсоціалістичному суспільстві.

Ще одна тема, важлива для розуміння соціальної динаміки українського суспільства, представлена в статті *Людмили Сокурянської* (Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна). Спираючись на емпіричні результати багаторічних досліджень студентської молоді, авторка обґрунтовує методологію дослідження громадянської ідентичності у ресурсних і діяльнісних вимірах та пропонує висновки про поширення громадянської ідентичності серед українського студентства протягом першого десятиліття 2000-х років. Предста-

влені результати відкривають перспективи для подальшого поглибленого вивчення складного процесу набуття студентською молоддю ідентичності під впливом різних факторів життєдіяльності, вивчення непрямого зв'язку між структурними факторами соціального походження, якістю освіти, ціннісними характеристиками особи та проявами ідентичності.

Тематику суб'єктного потенціалу студентства продовжує Алла Марченко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка). На емпіричних матеріалах університетського моніторингового дослідження студентського життя авторка аргументує відносно низьку значущість громадських цінностей в свідомості студентів, розкриває невідповідність між формальними проявами студентського самоврядування та цінностями й установками на громадську університетську активність студентів, зсув генералізованої довіри студентів від органів студентського самоврядування до первинних груп і міжособистісних контактів.

Останні три статті випуску мають відношення до технологічних і соціально-політичних перспектив застосування соціологічного знання. Олексій Мусиєздов (Харківський національний університет ім. В.Каразіна) пропонує аналіз соціологічного змісту конструювання ідентичності міста та соціологічного супроводу формування бренду в межах соціально-маркетингової діяльності. Софія Городецька (Київський національний університет ім. Т.Шевченка) повертає читача до об'єктивно та морально обумовленої потреби регулювання соціальних проблем групи ліквідаторів аварії на Чорнобильській атомній електростанції, потреби – яка за останні чверть століття залишається актуальною. В статті Наталії Удріс (Київський Національний університет культури і мистецтв) знахо-

димо аналіз евристичного потенціалу так званого закону Парето (або "принципу 80/20") в його застосуванні до комунікативних і соціально-управлінських практик. Зауважимо, що незважаючи на суттєву критику цього "закону" з боку математиків, на нього доволі часто посилаються, зокрема, в економічному менеджменті та в поясненні довготривалих трендів соціально-економічної поляризації. Як намагається довести авторка, застосування цього принципу в організаційно-управлінській діяльності здатне підвищувати результативність соціальних комунікацій.

Сукупність представленої тематики та дослідницьких результатів, які обговорюються в статтях цього випуску, дає цікаву картину евристичних і практичних перспектив сучасної української соціології, її "больових точок", соціології – яка намагається робити свій внесок в розвиток "хорошої соціології" без національних кордонів. Якість таких внесків має оцінюватись самою науковою спільнотою, а також інтересом і довірою до результатів, які справжня соціологія може пробудити у читача.

Мамардашвили М. К. Классический и неклассический идеалы рациональности. – Тбилиси: Мецниереба, 1984;

Степин В. С. Становление идеалов и норм постнеклассической науки // Проблемы методологии постнеклассической науки. М., 1992;

Федотова В. Г. Рациональность как предпосылка и содержание модернизации общества // Исторические типы рациональности / Отв. ред. В. А. Лекторский. – Т. 1. – М., 1995. – С. 216–237;

Смирнова Н. М. Исторические типы рациональности в социальном познании // Исторические типы рациональности / Отв. ред. В. А. Лекторский. – Т. 1. – М., 1995. – С. 193–215;

Genov N. Breakthroughs, Fashions and Continuity in Developing Sociological Knowledge // Advances in Sociological Knowledge over half a century / Nikolai Genov (Ed.). – Paris-ISSC, 2004 (2002). – P. 1–24;

Albrow M. The Global Shift and Its Consequences for Sociology // Advances in Sociological Knowledge over half a century / Nikolai Genov (Ed.). – Paris-ISSC, 2004 (2002). – P. 25–45.

Contemporary Sociology, July 2011, pp. 388–404

<http://www.isa-sociology.org/global-dialogue/2011/>

Надійшла до редколегії 15.12.11